

Leksikografija i pragmatika: uporabni podatci u *Hrvatskome mrežnom rječniku* – *Mrežniku*

Lana Hudeček¹ — Milica Mihaljević²

¹ <https://orcid.org/0000-0003-4667-7781>, ² <https://orcid.org/0000-0002-9348-8177>

Institut za hrvatski jezik (Hrvatska)

¹ lhudecek@ihjj.hr (✉), ² mmihalj@ihjj.hr

Sažetak

U radu se pokazuje kako se donošenju uporabnih podataka pristupa u nekim općim jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima, u pravilu stranih jezika i najčešće namijenjenih neizvornim govornicima. Uporabni se podatci donose u pravilu unutar definicije ili s pomoću oznaka koje se donose uz značenja. Donošenje uporabnih napomena u hrvatskoj je leksikografiji novost koju uvodi *Mrežnik*. Posebna se pozornost u radu posvećuje uporabnim napomenama uz natuknice koje označuju pripadnike društveno osjetljivih skupina ili se na njih odnose, a daje se i pregled ostalih vrsta tih napomena.

Ključne riječi: leksikografija, pragmatika, *Hrvatski mrežni rječnik* – *Mrežnik*, društvena odgovornost.

Abstract

The paper presents an overview of the approach to usage data in selected general monolingual and bilingual dictionaries, primarily for non-native speakers. This data is provided within the definition or using labels attached to the meaning. A notable feature of this paper is the introduction of usage notes in *Mrežnik*, a new development in Croatian lexicography. The paper's focus is on usage notes in entries denoting members of socially sensitive groups or relating to them. It gives also an overview of other usage notes.

Keywords: lexicography, pragmatics, *Croatian web-dictionary* – *Mrežnik*, social responsibility.

1. Uvod: *Hrvatski mrežni rječnik* – *Mrežnik*

Hrvatski mrežni rječnik – *Mrežnik* izrađuje se u Institutu za hrvatski jezik, 2017. – 2021. u sklopu istraživačkoga projekta Hrvatske zaklade za znanost, 2023. – 2024. kao interni projekt Instituta za hrvatski jezik te 2024. – 2027. kao istraživački projekt Instituta za hrvatski jezik koji financira Europska unija u okviru programa NextGeneration. Početkom 2024. godine objavljena je projektna monografija (HUDEČEK i dr. 2024), u kojoj se nalazi sveobuhvatan prikaz problema na koji su autori i urednice *Mrežnika* nailazili pri njegovu sastavljanju te opis i objašnjenje načina na koje su ih rješavali. Podatci o projektu dostupni su na mrežnim stranicama projekta (<http://ihjj.hr/mreznik>), s kojih se može pristupiti i demoinačici *Mrežnika* (<https://rjecnik.hr/mreznik>)¹.

Osnovni je cilj projekta u svim njegovim fazama sastaviti rastući jednojezični normativno-deskriptivni na korpusu utemeljen, hipertekstni i pretraživ tromodulni rječnik, koji je i okupljalište jezičnih izvora Instituta za hr-

vatski jezik, javno i besplatno dostupan mreži. Tijekom rada na *Mrežniku* pojavila se i potreba za izgradnjom novih izvora. Stoga su na projektu izrađeni i na stranice <hrvatski.hr> postavljeni i ovi izvori: jezični savjeti za učenike nižih razreda osnovne škole — za potrebe modula za učenike (<http://hrvatski.hr/savjeti/>), etimologije (<http://hrvatski.hr/etimologije>), frazemske etimologije (<http://hrvatski.hr/frazemi>), popisi imena mjesta i država te njima pridruženih muških i ženskih etnika te ktetika (sa svim naglašenim oblicima) i brojnim napomenama o povijesnim i lokalnim likovima (<http://hrvatski.hr/etnici-i-ktetici>). Podatci iz tih četiriju izvora uključeni su u *Mrežnik*. Za potrebe projekta izrađen je na temelju *Mrežnikova* abecedarija odostražni rječnik, koji je znatno doprinio usustavljenosti obrade. Za potrebe *Mrežnika* izrađene su i igre, odnosno rječnik je igrificiran, što je također novost u hrvatskoj jednojezičnoj leksikografiji. Igre su prilagođene potrebama korisnika određenoga modula. Može im se pristupiti iz pojedinih natuknica, ali i izravno na <<https://rjecnik.hr/igre>>².

Mrežnik uključuje tri modula: osnovni modul namije-

¹ U vrijeme pisanja ovoga rada (kolovoz 2024.) demoinačica uključuje natuknice A – F; do kraja godine rječnička će građa biti dostupna u demoinačici do slova K.

² Odostražni rječnik (MIHALJEVIĆ 2024b) te igre (MIHALJEVIĆ 2022; 2024a) izradio je J. Mihaljević.

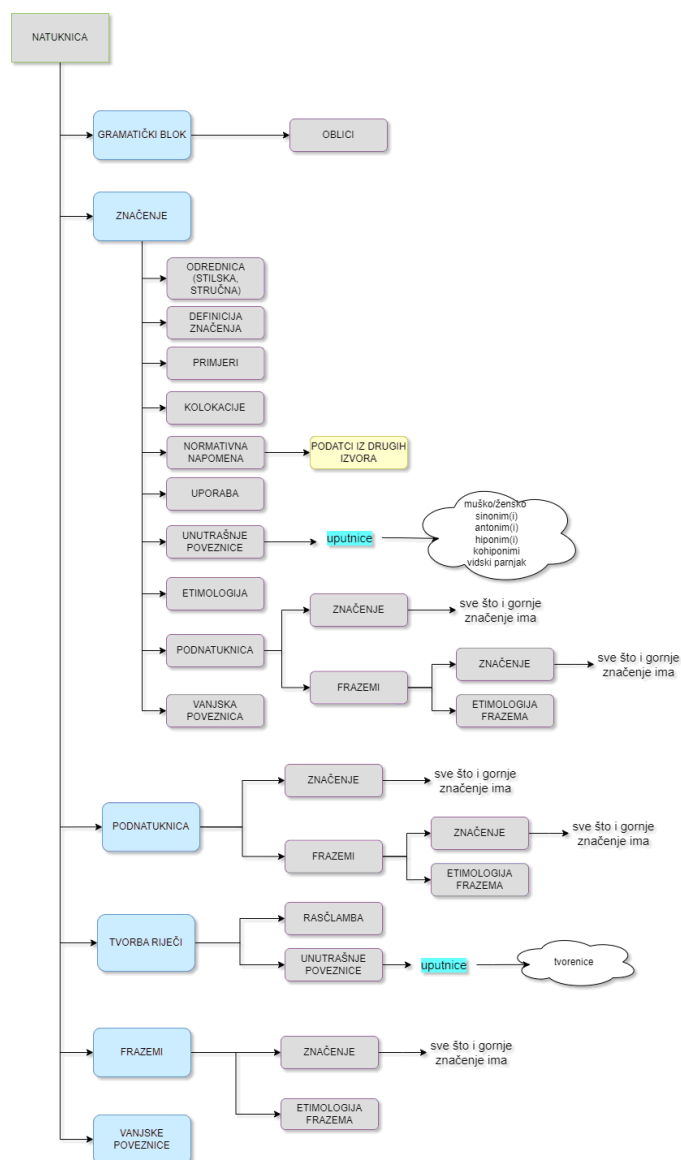
njen izvornim odraslim govornicima hrvatskoga jezika, modul za učenike nižih razreda osnovne škole te modul za neizvorne govornike hrvatskoga jezika. Rječnik je korpusno utemeljen. Korpusno utemeljen rječnik (*corpus-based dictionary*) rječnik je u kojemu se obrađivač služi korpusom, ali može slobodno procijeniti što treba unijeti u rječnik te rječnik može po potrebi dopunjavati i riječima iz drugih izvora te kolokacijama i značenjima koji nisu potvrđeni u korpusu za razliku od korpusom vođenoga rječnika (*corpus-driven dictionary*), u kojemu se obrađivač služi isključivo korpusom, pa se u rječniku nalazi samo ono što se nalazi u korpusu (prema *Pojmovniku e-leksikografije*, također izrađenu u sklopu projekta *Mrežnik*). Osnovni su korpusi na kojima se *Mrežnik* temelji *Hrvatska jezična riznica* (BROZOVIĆ – ČAVAR 2008) i *Hrvatski mrežni korpus hrWac* (LJUBEŠIĆ – KLUBIČKA 2016)³, a pretraživanje korpusa i crpljenje primjera te najčešćih kolokacija obavlja se s pomoću alata *Sketch Engine*⁴ (KILGARRIFF et al. 2004). Dosad je obrađeno 10500 natuknica u osnovnome modulu, 3000 natuknica u modulu za učenike i 1000 natuknica u modulu za neizvorne govornike hrvatskoga jezika⁵. Za 3000 natuknica snimljen je izgovor. Postavljanje na mrežu demo inačice ukupne dosad obrađene građe sa snimljenim izgovorom svih natuknica predviđeno je u 2027. godini.

Jedno je od osnovnih načela rječnika sustavnost, te se ona osim unutar svakoga modula očituje i u odnosu modula: sve riječi koje su obrađene u modulu za učenike i modulu za neizvorne govornike uključene su u osnovni modul. Obrade su u potpunosti prilagođene korisniku, a gramatički podatci i značenja koja se donose u modulu za učenike i u modulu za neizvorne govornike dobiveni su prilagodbom gramatičkih podataka i značenja iz osnovnoga modula korisniku. Na *prikazu 1* pokazana je struktura rječničkoga članka u osnovnome modulu. Strukture drugih dvaju modula dobivene su njezinom redukcijom, osim što je u modulu za učenike dodana rubrika *Rastavljanje na slogove*. U njima su uporabna i normativna napomena spojene u jedinstvenu napomenu, u kojoj se osim normativnih i uporabnih podataka često donose i gramatički, a u modulu za neizvorne govornike katkad i kulturni podatci (HUDEČEK i dr. 2024: 399–423).

³ Pojavom hrvatskih korpusa *MaCocu*, pretraživoga unutar *Sketch Enginea*, i *CLASSLA*, pretraživoga unutar *NoSketch Enginea* (LJUBEŠIĆ, <https://www.clarin.si/info/wp-content/uploads/2023/11/CLASSLA-web.pdf>), i ti su korpusi uzeti u obzir; pri obradi jezikoslovnih naziva služili smo se i *Jezikoslovnim korpusom* (MIHALJEVIĆ – MARKOVIĆ 2023) sastavljenim za potrebe projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA* (<https://jena.jezik.hr>), pri obradi naziva povezanih s pandemijom bolesti COVID-19 pandemijskim korpusom (ŠTRKALJ DESPOT – ANIĆ OSTROŠKI 2021).

⁴ U sklopu 1. faze projekta, u kojoj je projekt financirala Hrvatska zaklada za znanost, kao nužan preduvjet za provedbu projekta napisana je gramatika skica (N. Ljubešić u suradnji s urednicama projekta) te su omogućene skice riječi za hrvatski jezik unutar *Sketch Enginea*.

⁵ U tijeku je priprema za objavu *Rječnika za neizvorne govornike hrvatskoga jezika* nastalog na temelju toga modula.

Prikaz 1. Maksimalna struktura rječničkoga članka u osnovnome modulu.

2. Leksikografija i pragmatika

Većina se radova koja se bavi leksikografijom i pragmatikom temelji na dvojezičnim rječnicima te je u žarištu zanimanja kulturno uvjetovana promjena perspektive i pridruživanje izrazima polazišnoga jezika izraza ciljnoga jezika upravo s obzirom na kulturne razlike te se npr. napominje da je pronalaženje odgovarajućih istovrijednica težak zadatak za tvorce dvojezičnih rječnika jer se često suočavaju sa situacijama u kojima postoji samo djelomična istovrijednost između riječi ili u kojima ne postoji istovrijednica koje riječi zbog kulturnih i drugih razlika među jezicima (ZGUSTA 1988: 237). Prema jednoj od podjela Zgusta (1988: 237) rječnike dijeli na one koji se uvelike oslanjaju na uporabnu kompetenciju svojih korisnika i one u kojima je uporabna sastavnica eksplicitna. Kao mjesta na kojima se najčešće donose podatci o uporabi spominju se oznake i definicija⁶, ali i

⁶ „Establishing a difference between the lexis that requires labelling

uporabne napomene. Npr. Nuccorini (1993: 215) ističe da su podatci povezani s kontekstom situacije i konotativnim značenjem specifičnim za pojedinu kulturu često uključeni u rječnike za neizvorne govornike i eksplicitno, odnosno da se donose u napomenama o uporabi ili s pomoću slikovnih prikaza, ili implicitno, kodirani u stilskim oznakama i/ili dani u definiciji i primjerima.

U svojem rječniku Ž. Bujas (1999: 15) uvodi pojam civilizacijskoga komentara i kaže da tradicionalna rječnička struktura ne dopušta „prije ko potrebna tumačenja pojmovi pomoću civilizacijskoga komentara” te navodi kako je taj rječnik učinio „prve, veoma skromne korake u nastojanju da, osim jezičnog posredništva, ispuni i povremenu ulogu tumača izrazitijih razlika između hrvatskoga i anglosaksonskih društava i civilizacija (posebno američke i britanske)”. Civilizacijski se komentar navodi na kraju rječničkoga članka. Npr. na kraju rječničkoga članka natuknice *kazalište* (BUJAS 1999: 520) nalazi se napomena:

*U AS kazališta su gotovo isključivo organizirana na komercijalnoj osnovi (*commercial th.*), pa nemaju stalni ansambl, svoju zgradu ni repertoar od više istovremenih scenskih djela (kao *repertory th.*). Na repertoaru je samo jedno djelo koje se daje sve dok ga posjet komercijalno opravdava; zatim se ansambl raspušta, traže novi financijeri, postavlja drugi komad, angažira novi ansambl itd.

O pragmatiki u leksikografiji najčešće se govori u vezi s rječnicima za neizvorne govornike kojega jezika, te tako i Nuccorini (1993) u radu daje primjere iz triju rječnika (*Oxford Advanced Learners' Dictionary*, *Longman Dictionary of Contemporary English* i *Collins Cobuild English Dictionary*), a kao najčešći se primjer rječnika za neizvorne govornike s mnoštvom uporabnih podataka donosi Collins–Cobuildov rječnik engleskoga jezika. U njemu se uporabi jezičnih jedinica poklanja velika pozornost, a (u tiskanome izdanju) objašnjava se da se donose podatci o funkciji jezične jedinice, o jezičnoj jedinici kao organizatoru diskursa, o odnosu govoritelja i sugovornika, o stavovima i osjećajima govoritelja, o jezičnoj jedinici kao sredstvu isticanja i izražavanja sigurnosti/nesigurnosti (COLLINS COBUILD ENGLISH DICTIONARY 1987: xxxi–xxxvii)⁷. U rječniku se oznaka da

due to its connotational meaning that is morphosyntactically coded (*fatty, fatso, bunny*, etc.) and the lexis that displays other, contextual types of pragmatic meaning naturally leads to three basic solutions: a label, a definition or both” (ŠORLI 2014: 489) [Utvrđivanje razlike između leksema koji zahtijevaju označavanje usljed konotativnih značenja koja su morfosintaktički kodirana (npr. *debeljko, debeljuškast, zečić*, itd.) i leksema koji pokazuju druge, kontekstne vrste pragmatičkog značenja prirodno vodi k trima temeljnim rješenjima: odrednica, definicija ili oboje]

⁷ O važnosti donošenja uporabnih podataka piše: „In this dictionary we draw attention to the pragmatic aspects of words and phrases of English, paying special attention to those that, for cultural or linguistic reasons, may be confusing to learners. [...] Different languages use different pragmatic strategies. In order to use a language effectively, and be successful in achieving your goals, you need to know

je u definiciji sadržana i uporabna uputa označuje oznakom *pragmatics* s desne strane rječničkoga članka, npr. u rječničkome članku natuknice *look*:

9. You say **look** when you want someone to pay attention to you because you are going to say something important. *Look, I'm sorry, I didn't mean it... Now, look, here is how things stand.*

CONVENTION
PRAGMATICS

10. You can use **look** to draw attention to a particular situation, person, or thing, for example because you find it very surprising, significant, or annoying. *Hey, look at the time! We'll talk about it tonight. All right?... I mean, look at how many people watch television, and how few read books... Look what a mess you've made out of your life.*

VB: only imper
PRAGMATICS

V. Karlič i B. Barčot (2021: 351) ističu da je leksikografska obrada uporabnih informacija zasad najrazvijenija u jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima namijenjenima učenicima svjetskih jezika te napominju: „Taj je sloj jezičnoga znanja posebno važan neizvornim govornicima i prevoditeljima jer uporabna pogreška u komunikacijskome činu može biti pogubnija od gramatičke.” To tvrdi i W. X. Yang (2007: 147, prema KARLIĆ – BARČOT): „Ako dođe do gramatičke pogreške, u većini se slučajeva komunikacija nastavlja. S druge strane, ako dođe do uporabne pogreške, govornik može djelovati neprikladno, neprimjerenim ili njegov iskaz može implicirati nešto što nije bila govornikova namjera. U takvim slučajevima može doći do nesporazuma ili čak konflikta.”

Kad je riječ o pragmatiki i jednojezičnoj općoj leksikografiji, najčešće je u žarištu zanimanja deiksa (KARLIĆ – BAGO 2020; KARLIĆ – BARČOT 2021), odnosno jezične jedinice koje upućuju na elemente situacijskoga i/ili diskursnoga konteksta u iskazu kao što su sudionici, vrijeme i mjesto govornoga događaja (LYONS 1977). A. Klosa govori o kulturnima podatcima u jednojezičnim rječnicima (KLOSA 2016: 527–528), ali primjeri koje donosi odnose se na elemente enciklopedijskoga pristupa te na donošenje enciklopedijskih dodataka u različitim dijelovima rječničkoga članka.

Međutim, rad na *Hrvatskome mrežnom rječniku* i izloženost podatcima dobivenima s pomoću pretrage korpusa i skica riječi, uputili su i na potrebu donošenja opširnijih

what the pragmatic conventions are for that particular language.” (COLLINS COBUILD ENGLISH DICTIONARY 1987: xxxi). [U ovome rječniku skrećemo pozornost na pragmatičke aspekte riječi i izraza engleskoga jezika, s osobitim naglaskom na one koji, usljed kulturnih ili jezičnih razloga, mogu zbunjivati učenike. [...] Različiti jezici koriste različite pragmatičke strategije. Kako biste učinkovito koristili jezik i uspješno postigli svoje ciljeve, morate poznavati pragmatičke konvencije toga jezika].

uporabnih podataka (osim onih koji se donose s pomoću oznaka ili neizravno, u definicijama), odnosno bili su razlogom za odluku o tome da se u *Hrvatski mrežni rječnik* osim normativne napomene⁸ uvede i uporabna napomena.

3. Uporabne napomene u *Mrežniku*

Za donošenje uporabnih napomena u *Mrežniku* poticaj nam je, kao i u mnogim drugim odlukama, bio njemački jednojezični rječnik *lexiko*. U *lexiku* uporabne se napomene odnose na govornikov stav, ali i na upućivanje na situaciju, predmetno polje te povezanost s tekstnom vrstom (HASS 2005). Naslov rubrike u kojoj se donose napomene o kojima je riječ nije (u prijevodu) *pragmatičke osobitosti*, nego *uporabne osobitosti* (*Gebrauchbesonderheiten*). Kako i u *Mrežniku* uporabne napomene obuhvaćaju veoma širok spektar zapažanja o uporabi kojega izraza, ne samo onih koja su predmetom pragmalingvistike, a koja je u *Rječniku jezikoslovnoga nazivlja* (MIHALJEVIĆ – HUDEČEK 2024) definirana kao „jezikoslovno područje koje proučava jezik kao sredstvo čovjekova djelovanja u određenoj komunikacijskoj situaciji radi ostvarenja kakve namjere”⁹, nazivamo ih uporabnim, a ne pragmatičkim napomenama.

Uz prvo se značenje imenice *Fußball* (nogomet, ‘sportska igra’) u *lexiku* (<https://www.owid.de/artikel/160955/Mannschaftsspiel>) donosi uporabna napomena koja se odnosi na područje u kojemu se riječ upotrebljava, pa se tako za *Fußball* kaže da se najčešće pojavljuje u kontekstu sportskoga izvješćivanja, ali da se o njemu često govori i kao o gospodarskome čimbeniku. Iz napomene može se pristupiti primjerima iz korpusa koji oprimjeruju to zapažanje. Uz drugo se značenje zamjenice *du* (ti, ‘neodređena zamjenica’) donosi uporabna napomena u kojoj se kaže da se u korpusu na kojemu se temelji *lexiko du* kao neodređena zamjenica gotovo uvijek upotrebljava u neformalnim govornim situacijama. Međutim, neke riječi u *lexiku* kod kojih bi se to očekivalo nemaju napomene o uporabi, npr. uz natuknicu *Frau* (gospođa) u značenju ‘udana ženska osoba’ ne donosi se uporabna napomena. Stoga za donošenje uporabnih napomena, koje se često odnose i na društvenu korektnost uporabe određene riječi, nismo imali izravnoga uzora.

Vodila nas je potreba proizišla iz činjenice da je riječ o rječniku koji se uvelike oslanja na korpus, a da podatci iz skica riječi često daju važne podatke o uporabi riječi.

⁸ Više o normativnim napomenama u *Mrežniku* vidi u Hudeček i dr. (2024: 26–28).

⁹ Natuknica *pragmem* definirana je kao „osnovna pragmatička jedinica u iskazu koja ima komunikacijsku ulogu”, a kao podređeni se nazivi navode: *adresativni pragmem*, *emotivni pragmem*, *fitonimni pragmem*, *kulturološki pragmem*, *modalni pragmem*, *poticajni pragmem*, *pragmem neslaganja*, *pragmem potvrđivanja*, *pragmem ravnodušnosti*, *pragmem slaganja*, *pragmem vrednovanja* i *pragmem žaljenja* (MIHALJEVIĆ – HUDEČEK 2024: 389).

Stoga smo odlučili u *Mrežnik*, u njegov osnovni modul, uvesti polje u kojemu donosimo uporabne napomene, a u kojima ćemo donositi različita zapažanja povezana s uporabom neke riječi, a koja ne možemo donijeti u definiciji niti ih naznačiti jednostavnom oznakom ili ih dovoljno jasno oprimjeriti. To, naravno, ne znači da se uporabni podatci ne nalaze i u tim dijelovima rječničkoga članka, na što se i osvrćemo u daljnjemu tekstu. Međutim, uporabne su napomene, kao novost u hrvatskoj jednojezičnoj leksikografiji, središnja tema ovoga rada.

U svim se trima *Mrežnikovim* modulima donose uporabne napomene, u osnovnome modulu u za to predviđenom posebnome polju, u druga dva modula u polju predviđenom za napomene općenito. Uporabne su napomene u svakome modulu prilagođene pretpostavljenim potrebama njegovih korisnika. Donosimo dva primjera iz modula za neizvorne govornike hrvatskoga jezika, vidi *tablicu 1*, te dva primjera iz modula za učenike nižih razreda osnovne škole, vidi *tablicu 2*. Ti primjeri dobro pokazuju da veoma često uporabne napomene sadržavaju i normativni podatak.

natuknica/podnatuknica/značenje	uporabna napomena
doktor ‘muška osoba koja je završila medicinski fakultet i liječi ljude’	◦ Riječ <i>doktor</i> u ovom se značenju upotrebljava u razgovoru. U standardnom jeziku umjesto riječi <i>doktor</i> bolje je upotrebljavati riječ <i>liječnik</i> , ali liječnika ipak oslovjavamo s <i>doktore</i> .
punjene paprike	◦ U sjevernim krajevima Hrvatske u razgovoru se upotrebljava i naziv <i>filane paprike</i> .

Tablica 1. Primjeri uporabnih napomena u modulu za neizvorne govornike.

natuknica	uporabna napomena
arhitekt	◦ Arhitekt je muškarac koji crta zgrade i oblikuje prostor. Arhitektica je žena koja crta zgrade i oblikuje prostor. Arhitektice su žene koje crtaju zgrade i oblikuju prostor. Arhitekti su muškarci koji crtaju zgrade i oblikuju prostor, ali i muškarci i žene koji crtaju zgrade i oblikuju prostor.
vi	◦ Kad se obraćamo jednoj osobi iz poštovanja, govorimo joj <i>Vi</i> , a riječi <i>Vi</i> i <i>Vaš</i> pišemo velikim početnim slovom. Primjerice, u pismu učiteljici napisat ćemo <i>Srdačno Vas pozdravlja Vaš učenik</i> . Kad se obraćamo dvjema osobama ili skupini osoba, riječi <i>vi</i> i <i>vaš</i> pišemo malim početnim slovom. Primjerice, u pismu prijateljima napisat ćemo <i>Srdačno vas pozdravljaju vaši prijatelji</i> .

Tablica 2. Primjeri uporabnih napomena u modulu za učenike.

4. Uporabne napomene u osnovnome *Mrežnikovu* modulu

U ovome radu dalje pozornost usmjeravamo na uporabne napomene u osnovnome modulu, a u potpoglavljima koja slijede na one koje se odnose na društveno osjet-

ljive skupine, npr. koje se nalaze u rječničkome članku natuknica *invalid*, *invalidkinja*, *gluh*, *gluhonijem*, na one koje se odnose na uporabu u određenome funkcionalnom stilu i/ili vrsti teksta, na naglašenu čestoću u kojoj svezi/koligaciji, na specifičnosti povijesne ili područne uporabe, na nazive koji su prošli složene značenjske promjene te one u kojima se donose podatci o stavu/osjećaju govoritelja.

4.1. Uporabne napomene povezane s društvenom odgovornošću

U *Mrežniku* se velika pozornost posvećuje društvenoj odgovornosti. To se očituje u svim elementima rječničkoga članka (HUDEČEK i dr. 2024: 463–541). Mnoge uporabne napomene povezane s društvenom odgovornošću koje se nalaze u *Mrežniku* potaknute su upitima koje Institutu za hrvatski jezik stižu svakodnevno. Donosimo nekoliko primjera.

U travnju 2021. časopisu *Hrvatski jezik* poslana je molba da se pomogne pri rješavanju terminološke dvojbe oko naziva *gluh* i *gluhonijem*. Autori upita naveli su niz primjera iz medija u kojima se neopravdano umjesto izraza *gluh* upotrebljava izraz *gluhonijem*. Urednice časopisa *Hrvatski jezik* predložile su da netko iz zajednice gluhih napiše članak o tome problemu za časopis *Hrvatski jezik* te rekle da će se na temelju toga članka sastaviti kratak savjet koji će biti naveden u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*. Ta je suradnja dovela do objavljivanja članka (KAVČIĆ – GOTOVAC 2021) i kratke uporabne napomene u *Mrežniku*, koja se donosi u rječničkome članku pridjeva *gluh* (uz značenje ‘koji ne čuje dobro ili uopće ne čuje’) i u rječničkome članku pridjeva *gluhonijem* (uz značenje ‘koji je gluh i nijem’).

natuknica	uporabna napomena
gluh gluhonijem	◦ Kad se govori o gluhim osobama, u medijima se često upotrebljava naziv <i>gluhonijem</i>. Međutim, treba razlikovati značenje naziva <i>gluh</i>, <i>nagluh</i> ili <i>oštećena sluh</i> i <i>gluhonijem</i>. Gluhe osobe osobe su koje imaju određen postotak gubitka sluha. Kad se upotrebljava naziv <i>gluha osoba</i>, on se odnosi na gluhe (u užemu smislu), nagluhe i gluhonijeme osobe koje imaju poteškoća sa sluhom. Gluhe osobe (u užemu smislu) one su osobe koje imaju gubitak sluha veći od 90 dB, za razliku od nagluhih osoba, čiji je prosječni gubitak sluha od 20 do 90 dB. Gluhonijemost znači da osoba istodobno ima oštećenje sluha i nemogućnost proizvodnje govora. Iznimno mali postotak gluhih osoba ujedno su i nijeme, pa pri uporabi naziva <i>gluhonijem</i> treba biti iznimno oprezan jer ga gluhe osobe smatraju uvredljivim.

Tablica 3. Uporabna napomena uz natuknice *gluh* i *gluhonijem*.

Godine 2017. postavljen je Institutu upit u vezi s nazivom *osobe s invaliditetom*. Autor upita smatra da je

izraz *studenti s invalidnošću* i *aktivisti s invalidnošću* neprihvatljiv osobama s invaliditetom. Poziva se i na to da je službeni naziv *pravobranitelj/pravobraniteljica za osobe s invaliditetom*, a ne *s invalidnošću*, te da se u *Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom*, kao i u svim ostalim dokumentima (osim dokumenta Hrvatskoga zavoda za mirovinsko osiguranje HZMO-a) upotrebljava riječ *invaliditet*. Taj je upit bio poticaj za uspostavu uporabne napomene u rječničkim člancima imenica *invaliditet* i *invalidnost* te u rječničkim člancima imenica *invalid* i *invalidkinja*, vidi tablicu 3.

natuknica	uporabna napomena
invaliditet invalidnost	◦ Ako imenice, najčešće internacionalizmi, tvorene sufiksima <i>-itet</i> i <i>-ost</i> (<i>humanitet</i> i <i>humanost</i>, <i>realitet</i> i <i>realnost</i>) kojima se označuje kakvo stanje, svojstvo ili osobina imaju isto značenje, u hrvatskome je standardnom jeziku bolje upotrebljavati imenice na <i>-ost</i> (<i>humanost</i>, <i>realnost</i>). Iako bi temeljem toga pravila prednost trebala imati riječ <i>invalidnost</i> pred riječju <i>invaliditet</i>, riječ <i>invaliditet</i> uobičajila se u nazivu <i>osoba s invaliditetom</i>, koji se upotrebljava i u zakonima te se taj naziv smatra normativno dobrim nazivom. Također, nazivu osobe s <i>psihosocijalnim invaliditetom</i>, kao nazivu neutralnoga značenja koji ne stigmatizira i nema neutralan prizvuk, daje se prednost pred nazivom <i>psihijatrijski pacijenti</i>, <i>psihički/duševni pacijenti</i> ili <i>mentalni bolesnici</i>. U ostalim izrazima dobra je uporaba obiju imenica, i imenice <i>invalidnost</i> i imenice <i>invaliditet</i>.
invalid invalidkinja	◦ Zbog negativnih konotacija koje su povezane s nazivima <i>invalid</i> i <i>invalidkinja</i> pripadnici skupina na koje se ti nazivi odnose te šira društvena zajednica daju prednost nazivu <i>osoba s invaliditetom</i> kao društveno prihvatljivijemu nazivu, nazivu neutralnoga značenja, koji osobe na koje se odnosi ne stigmatizira i nema negativan prizvuk. U skladu s time naziv <i>osoba s invaliditetom</i> upotrebljava se (umjesto prijašnjega naziva <i>invalidna osoba</i>) i u zakonodavstvu, a preporučuje se uporaba toga naziva i u općemu jeziku. Također se prednost daje nazivima <i>osoba koja se kreće uz pomoć invalidskih kolica</i> ili <i>osoba s poteškoćama u kretanju</i> umjesto naziva <i>invalid prikovan uz kolica</i> te nazivu <i>osobe s psihosocijalnim invaliditetom</i> umjesto naziva <i>psihijatrijski pacijenti</i>, <i>psihički/duševni bolesnici</i>, <i>mentalni bolesnici</i>. Naziv <i>invalid</i> zadržao se u dvorječnim i višerječnim nazivima <i>invalid rada</i>, (<i>civilni</i>, <i>vojni</i>) <i>invalid rata</i> itd., a od njega se tvori i pridjev <i>invalidski</i>, npr. <i>invalidska kolica</i>.

Tablica 4. Uporabna napomena uz natuknice *invaliditet* i *invalidnost*.

Napomena uz natuknice *invaliditet* i *invalidnost* također je dobar primjer kako je katkad veoma teško jasno razgraničiti normativnu i uporabnu napomenu.

Uporabna napomena koja se odnosi na oslovljavanje nebinarnih osoba, također je na temelju brojnih upita upućenih Institutu, vidi tablicu 5, dodana u rječnički članak natuknice *oni*, vidi tablicu 6.

Upit	Odgovor
Kako je ispravno oslovljavati nebinarne osobe? Postoji li u hrvatskom jeziku norma rodno inkluzivnog jezika kojom je propisan prijevod zamjenica <i>they/them</i> u pisanju o nebinarnim osobama? Neki portali su počeli pisati: <i>Nemo su osvojili/pobijedili...</i> itd.	U izravnoj je komunikaciji najjednostavnije pitati nebinarne osobe kako žele da ih se oslovljava. Problem je složeniji kad se o njima govori u trećemu licu te na pitanje kako o njima treba pisati ili govoriti na hrvatskome jeziku nema općeprihvaćenoga odgovora. Norma kojom bi bio propisan prijevod zamjenica <i>they/them</i> u pisanju o nebinarnim osobama ne postoji. Srednji rod u pravilu nije prihvatljiv nebinarnoj zajednici, a uporaba zamjenice <i>oni</i> (prema engleskome <i>they</i>) ne rješava problem jer je riječ o zamjenici muškoga roda. I u glagolskim vremenima koja se tvore s pomoću glagolskoga pridjeva radnoga u hrvatskome se ponovno pojavljuje problem roda. Jedno je od mogućih rješenja i umetanje imenice <i>osoba</i> ispred imena. Međutim, oko nijednoga od spomenutih rješenja nema suglasnosti ni u nebinarnoj zajednici, pa onda ni one nebinarnih osoba i jezikoslovaca.
U televizijskim se sadržajima (osobito američkim) pojavljuju nebinarne osobe (niti ženske, niti muške) čije su zamjenice <i>they/them</i> . Često se zahtijeva prevodenje te zamjenice s <i>oni</i> , što je u hrvatskom ponovno muški rod i ne smatram to dobrim rješenjem. Je li se vaš projekt <i>Muško i žensko u hrvatskome jeziku</i> bavio tim problemom te postoji li kakva uputa ili zaključak?	U sklopu našega projekta bavili smo se i problemom nebinarnih osoba te posebno zamjenica kojima ih treba oslovljavati. Slažemo se da zamjenica <i>oni</i> ne rješava problem. U radu Mihaljević, Ana; Mihaljević, Milica; Mihaljević, Josip. 2022. <i>Speaking about people of non-binary sex/gender in Croatian</i> dostupnom na internetu detaljno je analiziran navedeni problem. Rad se temelji na usporedbi s drugim jezicima i na korpusnoj analizi. U radu se razmatraju različite mogućnosti, ali se ne daje jasan jezični savjet jer ga u ovome trenutku ni nema.
Kako dekliniramo ime Nemo? Kao Pero (Pere) ili kao Bono (Bono, Bona)? Nebinarne osobe nisu ni muško ni žensko, ali ne definiraju što jesu. Koliko uopće jezik može podnijeti imenovanje nečega prema obilježjima da nešto nije?	Ime <i>Nemo</i> , razumije li ga se kao muško ime, sklanja se <i>Nemo</i> , G <i>Nema</i> ... Razumije li ga se kao žensko, u svim oblicima glasi <i>Nemo</i> . U medijima ga je uobičajeno sklanjati kao muško ime, a kategorije izvan muškoga i ženskoga imena (zasad) nema.

Tablica 5. Neki od upita upućenih Institutu za hrvatski jezik koji se odnose na oslovljavanje nebinarnih osoba te sklonidbu njihovih imena.

oni	U engleskome jeziku zamjenica <i>they</i> sve se češće upotrebljava kad se govori o osobi nebinarnoga roda/spola. Uporaba zamjenice <i>oni</i> u istome značenju u hrvatskome nema smisla jer je u hrvatskome <i>oni</i>, baš kao i <i>on</i>, zamjenica muškoga roda, kojoj u ženskome rodu odgovara zamjenica <i>one</i>. Ako se baš želi istaknuti nebinarni rod/spol s pomoću zamjenice, u hrvatskome je jedino moguće upotrijebiti dvojni zamjenicu <i>on/ona</i>, a kad je to moguće, treba pitati osobu koju zamjenicu želi da se upotrijebi. Na mnogim međunarodnim konferencijama navodi se uz ime osobe i osobna i posvojna zamjenica koja se na nju odnosi.
-----	--

Tablica 6. Uporabna napomena uz natuknicu *oni*.

Društvena odgovornost ne vidi se samo u uporabnim napomenama uz natuknice koje se odnose na pripadnike društveno osjetljivih skupina, nego se npr. prepoznaje i u uporabnim napomenama uz natuknice/značenja navedena u tablici 7:

natuknica/značenje	uporabna napomena
Baba pogr. 'žena u visokoj životnoj dobi, starija žena'	Riječ <i>baba</i> u pogrdomome značenju upotrebljava se u naglašeno podcjenjivačkome i pogrdomome kontekstu i u govoru mržnje.
Baka razg. 'žena u visokoj životnoj dobi, starija žena'	U neformalnim situacijama starije osobe katkad se oslovljavaju s <i>baka</i> i <i>deda</i>. Premda govornici te izraze često upotrebljavaju s dobrom namjerom, primjerice kako bi postigli bliskost sa sugovornikom, oni se mogu doživjeti kao nedostatak poštovanja. U uljudnome obraćanju osobama bez obzira na dob trebalo bi upotrebljavati izraze kao što su <i>gospodin</i> i <i>gospođa</i>.
Deda razg. 'muškarac u visokoj životnoj dobi, stariji muškarac'	
Čist pren. 'koji uključuje samo ljude koji pripadaju određenoj skupini (određenoj nacionalnošću, vjerom, rasom itd.)'	Uporaba pridjeva <i>čist</i> u ovome značenju nije društveno i politički korektna.
Čovjek 'ljudsko biće kao zasebna jedinka'	Umjesto imenice <i>čovjek</i> u značenju 'odrastao čovjek muškoga spola' društveno je korektno upotrebljavati imenicu <i>muškarac</i>.

Divljak 'pripadnik autohtone ljudske skupine nekoga zemljopisnog područja'	◦ Naziv <i>divljak</i> u ovome značenju zastario je i politički nekorektan. I sinonimni nazivi <i>urođenik</i> i <i>domorodac</i> problematični su jer često nose negativne konotacije inferiornosti autohtonih naroda u odnosu na bjelačke kolonizatore.
Gospođa 'udana žena'	◦ Oslovljavanje s <i>gospođo</i> kako bi se istaknuo bračni status ženske osobe ne smatra se korektnim.
Gospođica 'neudana žena'	◦ Oslovljavanje s <i>gospođice</i> kako bi se istaknuo bračni status ženske osobe ne smatra se korektnim.

Tablica 7. Druge uporabne napomene u kojima se prepoznaje društvena odgovornost.

Društvena se odgovornost prepoznaje i u napomenama koje se odnose na neke mocijske parnjake riječi u natuknici. Uporabna napomena koja se donosi u rječničko-me članku natuknice *primalja* dodana je u *Mrežnik* zbog toga što se pojavila potreba za mocijskim parnjakom riječi *primalja* nakon što je Školu za primalje završila muška osoba kojoj je trebalo izdati potvrdu o stečenome zvanju. Ta napomena glasi:

◦ Najčešće se ženski mocijski parnjak tvori od muškoga. Međutim, zbog promjene izvanjezičnih okolnosti katkad je potrebno pronaći i naziv za muškarca koji se bavi tradicionalno ženskim zanimanjima. Od imenice *primalja* ne može se izvesti muški mocijski parnjak. Problem je službeno riješen tako da je naziv *primalja asistentica* promijenjen u *primaljski asistent* (bolje bi bilo *pomoćnik*) i *primaljska asistentica* (bolje bi bilo *pomoćnica*). Naziv bi mogao biti i *pomoćnik/pomoćnica porodničara*.

4.2. Uporabne napomene povezane s uporabom u određenoj funkcionalnom stilu, vrsti teksta, kolokaciji

Velik se broj napomena odnosi na funkcionalni stil/vrstu teksta u kojemu se riječ upotrebljava. Korpusni podatci jasno govore o većoj zastupljenosti riječi u određenoj funkcionalnoj stilu ili u određenoj tekstnoj postavi (npr. naslovu, imenu manifestacije, uputama za upotrebu). Tako npr. korpusni podatci jasno upućuju na to da se riječ *svjesnost* u značenju 'spoznaja o sebi i svijetu oko sebe, sposobnost mišljenja, prosuđivanja, zaključivanja i odlučivanja' upotrebljava znatno rjeđe nego stilski posve neutralna riječ *svijest*, ali da je u tome značenju dobro potvrđena u hrvatskim jezičnim korpusima, u prvome redu zato što se često upotrebljava u imenima različitih dana, mjeseci, godina posvećenih nekoj bolesti ili poremećaju; da se prilog *jučer* u značenju 'prošlo vrijeme' često upotrebljava u imenima različitih manifestacija, projekata te naslovima (tako se upotrebljava u prilozi *dan* i *sutra* u odgovarajućim značenjima). U *tablici 6* donose se napomene koje upućuju na čestu uporabu riječi iz natuknice u imenima/naslovima i koje su podržane kolokacijskom rubrikom *U imenima*.

natuknica/značenje	uporabna napomena	imena u kolokacijskoj rubrici <i>U imenima</i> :
Čitanka 'zbirka tekstova iz određenoga područja'	◦ U ovome se značenju riječ <i>čitanka</i> najčešće upotrebljava u naslovima.	<i>Ekonomska čitanka, Povijesna čitanka, Staroslavenska čitanka</i>
Glas 'informacija ili vijest koja se prenosi među ljudima'	◦ U ovome se značenju <i>glas</i> često nalazi u naslovima novina.	<i>Glas Istre, Glas Koncila, Glas Slavonije</i>
Jučer 'prošlo vrijeme, vrijeme koje više ne postoji' (usporedive napomene i kolokacijski blokovi donose se uz <i>dan</i> i <i>sutra</i> u odgovarajućemu značenju)	◦ U ovome se značenju riječ <i>jučer</i> često upotrebljava u imenima različitih manifestacija, projekata te naslovima.	<i>Istarsko gospodarstvo jučer i sutra</i> (znanstveni skup), <i>Kako čitati grad – Rijeka jučer i danas</i> (knjiga), <i>Kopački rit jučer, danas i sutra</i> (simpozij), <i>Mi – jučer, danas, sutra</i> (projekt), <i>Vojvođanski Hrvati između jučer i sutra</i> (tribina), <i>Kršćanstvo u Sloveniji jučer i danas</i> (predavanje)
List 'redovito tiskano glasilo'	◦ U ovome se značenju riječ <i>list</i> upotrebljava znatno rjeđe nego stilski neutralna riječ <i>novine</i> . Ipak je u tome značenju riječ <i>list</i> dobro potvrđena u hrvatskim jezičnim korpusima, u prvome redu zato što se dva velika dnevna glasila zovu <i>Jutarnji list</i> i <i>Večernji list</i> .	<i>Jutarnji list, Večernji list, Novi list, Studentski list, Zadarski list</i>
Svjesnost 'spoznaja o sebi i svijetu oko sebe, sposobnost mišljenja, prosuđivanja, zaključivanja i odlučivanja'	◦ U ovome se značenju riječ <i>svjesnost</i> upotrebljava znatno rjeđe nego stilski neutralna riječ <i>svijest</i> . Ipak je u tome značenju riječ <i>svjesnost</i> dobro potvrđena u hrvatskim jezičnim korpusima, u prvome redu zato što se često upotrebljava u imenima različitih dana, mjeseci, godina posvećenih nekoj bolesti ili poremećaju.	Europski dan svjesnosti o antibioticima, Laboratorij za unapređivanje svjesnosti, Međunarodni dan svjesnosti o mucanju, Međunarodni dan svjesnosti o prijevremenome rođenju, Međunarodno društvo za svjesnost Krišne, Mjesec svjesnosti o virusnim hepatitisima, Tjedan svjesnosti o celijakiji

Tablica 8. Uporabne napomene uz natuknice/značenja česta u imenima i naslovima.

Uporabne se napomene donose i uz natuknice/značenja čija je uporaba karakteristična za određeni funkcionalni stil¹⁰, tekstnu vrstu ili kontekst. Tako se npr. uz izraz *biti dužan* donosi uporabna napomena u kojoj se navodi da je on značajka administrativnoga stila i da je čest u ugovorima, pravilnicima, zakonima i propisima, uz izraz *biti u mogućnosti* također se navodi da je značajka administrativnoga stila i da je čest u poslovnoj komunikaciji te da se „... veoma često pojavljuje i u zanižkanome obliku, u 1. licu prezenta: (nažalost,) *nisam/nismo u mogućnosti* i njime se izriče ljubazno otklanjanje, ograđivanje, odbijanje kakve molbe ili prijedloga.” Uz glagol *brisati* u značenju ‘uklanjati ono što je napisano ili nacrtano’ donosi se uporabna napomena u kojoj se napominje da se u administrativnome stilu glagol *brisati* u tome značenju „često pojavljuje kao dopuna glagola *predlagati*, npr. *U članku 58. predlaže se brisati odredbu stavka 2., Predlagatelj predlaže brisati riječ nepovredivosti jer drži da su pojmovi imunitet i nepovredivost sinonimi.*” Uz izraze *balon optimizma* i *balon pesimizma* u uporabnoj se napomeni navodi da je riječ o izrazima koji se u pravilu upotrebljavaju u publicističkome stilu, uz pridjev *drag* da se često upotrebljava u obraćanju u porukama, na kakvu javnom mjestu ili u medijima: *Drage kolege, ..., Dragi gledatelji, ..., Drage građanke i građani Republike Hrvatske...* U uporabnoj se napomeni uz natuknicu *dodatak* navodi: „Na prehrambenim proizvodima česte su formulacije *s dodatkom* i *bez dodatka*, npr. *s dodatkom vitamina, s dodatkom kalcija, bez dodatka šećera.*” Uporabna napomena „Iako su nazivi *biografija* i *životopis* sinonimni, u ovome je značenju mnogo češća uporaba naziva *životopis.*” donosi se u rječničkome članku sinonima *biografija* i *životopis* uz značenje ‘tekst u kojemu se daje pregled osnovnih podataka o čijemu radnom iskustvu, znanju, vještinama i školovanju složen vremenskim slijedom’.

Uza sve se natuknice/značenja povezane s pandemijom bolesti COVID-19 koje smo unijeli u *Mrežnik* (Hudeček i dr. 2024: 338–358) donosi napomena da su se intenzivno upotrebljavali 2020.–2021. godine tijekom pandemije bolesti COVID-19, odnosno uz pandemijske novotvorenice napomena da su nastale u tomu razdoblju i u njemu se upotrebljavale, npr. uz *infodemija* „Riječ *infodemija* pojavila se kao novotvorenica u vrijeme pandemije bolesti COVID-19.” odnosno uz natuknicu *korona*:

- Tijekom pandemije bolesti COVID-19 2020. i 2021. godine pojavile su se mnoge riječi sa sastavnicom (prefiksoidom) *korona-*, npr. *koronabolnica, koronafobija, koronahumor, koronakriminalac, koronakriza, koronaludilo, koronamanija, koronamem, koronamjere, koronaobveznice, koronaožujak, koronaparty, koronaprofitier, koronapravila, koronasaga, koronašoping, koronatum, koronavic, koronavirus, koronazabava, koronazakon.*

Uporabne napomene često uključuju i podatke o nagla-

šenoj čistoći uporabe u nekoj kolokaciji, npr. uz prenesena značenja riječi *glumac* ‘osoba bez obzira na spol ili muška osoba koja lažno prikazuje osjećaje ili stanja, koja se pretvara’ ili *igrač* ‘osoba, poduzeće, organizacija koja ne preza od nikakvih postupaka kako bi došla do svoga cilja’ stoji napomena da se često pojavljuju uz pridjev *pravi*; uz preneseno značenje imenice *biblija* ‘temelj čega, obično knjiga ili propis koji sadržava temelje neke struke ili časopis najvažniji u kojemu području’ da joj često prethodi pridjev *svojevrsta*, da pridjev *kozmetički* u značenju ‘koji se odnosi na površno i površinsko uređivanje čega’ često modificiraju prilozi *samo, uglavnom, tek, zapravo*, uz natuknicu *časopis* ova napomena:

- Uz ime časopisa često se pojavljuje i imenica *časopis*, čak kad je i iz konteksta ili zbog toga što je poznat široj javnosti jasno da je riječ o časopisu, (...) osobito [se] često pojavljuje uz strana imena časopisa... (...) Razlog je čestomu umetanju imenice *časopis* uz ime časopisa, osobito strano, što govornici hrvatskoga jezika ne znaju kako bi sklanjali (osobito višerječna) strana imena, odnosno pravilo da se latinske riječi, pa tako i imena, u hrvatskome jeziku ne sklanjaju.”

4.3. Uporabne napomene povezane s područnom ili povijesnom uporabom

U *Mrežniku* se donose i napomene povezane s područnom ili povijesnom uporabom. Osobito su česte uz ktetike te se u rječnički članak ktetika često uvrštava uporabna napomena o lokalnome ili povijesnome liku ktetika ili toponima te (muškoga i ženskoga) etnika, vidi *tablicu 9*.

Natuknica	uporabna napomena
Briselski	◦ Rijetko je u uporabi i egzonim <i>Bruselj</i> .
bistrički marijabistrički	◦ Budući da se ktetik <i>bistrički</i> odnosi i na naselje Bistra, ktetik je <i>marijabistrički</i> razlikovni od ktetika <i>bistrički</i> . Mjesni je muški etnik od Marija Bistrica <i>Bistričan</i> , a standardnojezični <i>Bistričanin</i> .
Esvatinijski	◦ Kraljevina Svazi promijenila je 19. travnja 2018. službeno englesko ime <i>Kingdom of Swaziland</i> (<i>Kraljevina Svazi</i>) u <i>Kingdom of Eswatini</i> (<i>Kraljevina Esvatini</i>) u povodu 50. obljetnice proglašenja neovisnosti.

Tablica 9. Uporabne napomene uz ktetike.

Uporabna se napomena povezana s područnom uporabom donosi npr. i u rječničkim člancima usklika *bok* i *bog*, vidi *tablicu 10*.

¹⁰ Više o obradi administrativizmu u *Mrežniku* u Hudeček (2020).

natuknica	uporabna napomena
bog bok	◦ U hrvatskome jeziku u neformalnoj komunikaciji upotrebljavaju se pozdravi <i>bog</i> i <i>bok</i> . Pozdrav <i>bog</i> nastao je skraćivanjem pozdrava <i>pomoz' Bog, Bog s tobom</i> ili <i>daj Bog</i> . Upotrebljava se u primorskim i istočnim dijelovima Hrvatske. Podrijetlo je pozdrava <i>bok</i> nejasno jer se smatra da je ili nastao obezvučivanjem krajnjega suglasnika pozdrava <i>bog</i> ili ga se, što je manje vjerojatno, povezuje s arhaičnim austrijskim pozdravom <i>Bücken, mein Bücken</i> 'naklon, moj naklon'. Upotrebljava se u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj.

Tablica 10. Uporabna napomena uz usklike *bog* i *bok*.

4.4. Uporabne napomene uz nazive koji su prošli složene promjene u značenju

Katkad je rječnička natuknica naziv koji je prošao složen razvojni put, te se nerijetko upotrebljava u nekoliko značenja. Tada je uporabna napomena nužna jer bi raščlamba značenja koja bi precizno pokazivala sva značenja u svim funkcionalnim stilovima bila iznimno nepregledna i zahtijevala velik korisnikov napor u traženju podatka zbog kojega je posegnuo za rječnikom. Primjer je takve uporabne napomene napomena koja se donosi u rječničkim člancima natuknica *učitelj*, *učiteljica*, *nastavnik*, *nastavnica*, *profesor* i *profesorica*:

◦ Riječi *učitelj*, *nastavnik* i *profesor* drukčije su određene u zakonu od 2008. (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* 2008.; *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* 2024.) nego što je to bilo prije, pa to dovodi do nedosljedne uporabe tih riječi. Danas prema navedenim zakonima u osnovnoj školi rade učitelji, a u srednjoj školi i na fakultetu nastavnici. Značenje se tih riječi usklađeno s navedenim zakonima dosljedno nalazi npr. u natječajima za posao te na mrežnim stranicama škola. Međutim, značenje je tih riječi često drukčije u publicističkome i razgovornome stilu, pa se često govori i o osnovnoškolskim nastavnicima/profesorima i srednjoškolskim profesorima. U srednjim strukovnim školama rade nastavnici i strukovni učitelji, koji se često nazivaju i *strukovni nastavnici*. Zbrku povećava i to da su do pojave *Pravilnika o napredovanju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima* (2019.) učitelji mogli napredovati u zvanje učitelja mentora i učitelja savjetnika, a nastavnici u zvanje profesora mentora i profesora savjetnika. Danas prema tome pravilniku učitelji i nastavnici napreduju u zvanja mentor, mentor savjetnik i izvrsni savjetnik. Na fakultetu rade sveučilišni nastavnici, koji mogu imati znanstveno-nastavno i umjetničko-nastavno zvanje docenta, izvanrednoga profesora, redovitoga profesora i redovitoga profesora u trajnome izboru ili nastavno zvanje predavača, višega predavača, profesora visoke škole ili profesora visoke škole u trajnome izboru. Dakle, profesori su redoviti profesori u trajnome izboru, redoviti profesori, izvanredni profesori, profesori visoke škole u trajnome izboru i profesori visoke škole. Od radnih se mjesta i znanstveno-nastavnih i umjetničko-nastavnih zvanja razlikuju titule koje se dobivaju završetkom određenoga fakulteta. Onaj koji završi učiteljski fakultet dobiva titulu diplomirani učitelj / diplomirana učiteljica. Onaj koji diplomira na nastavničkom fakultetu po bolonjskome procesu dobiva titulu *mag. edu.*, odnosno *magistar edukacije*, ali onaj tko je diplomirao prije uvođenja bolonjskoga

processa dobivao je titulu profesora, pa danas u školama radi još mnogo profesora. Učenici osnovne škole danas se najčešće svojim učiteljima obraćaju riječju *učitelj*, a učenici srednje škole i studenti svojim se nastavnicima obraćaju riječju *profesor*. Odnos između riječi *učitelj*, *nastavnik* i *profesor* odražava se i na odnos između riječi *učiteljica*, *nastavnica* i *profesorica*.

4.5. Uporabne napomene u kojima se donose podatci o stavu/osjećaju govornika

Podatci o stavu/osjećaju govornika u *Mrežniku* se, osobito kod usklika i čestica, redovito donose u definiciji. Za ilustraciju prenosimo dio tablice u kojoj se donose značenja čestica u *Mrežniku* (s po jednim primjerom) prema Hudeček i dr. (2024), vidi *tablicu 11*:

čestica	definicija/definicije
da	1. Da izriče odobravanje ili potvrdu. <i>Je li sve kako smo se dogovorili? Da.</i> 2. Da izriče zahtjev ili zapovijed. <i>Da se nisi usudio!</i> 3. Da izriče čuđenje ili sumnju. <i>Da se nisi razbolio?</i> 4. Da izriče izazivanje da se što učini. <i>Da te sad vidim!</i>
gdje	(uz kondicional) Gdje izriče nevjericu. <i>Gdje bi on na to i pomislio!</i>
no	2. No izriče lagano negodovanje ili rezignaciju. <i>No, što se sad može...</i>
pa	1. Pa naglašuje nedoumicu. <i>Kako je pukla ta suradnja? Pa ne znam ni sama.</i> 2. Pa naglašuje nevjericu ili neslaganje s čim. <i>Pa nisi valjda bio grub?</i>
što	2. Što izriče začuđenost ili divljenje visokim stupnjem pozitivne značajke. <i>Što je pametna!</i> 3. Što izriče začuđenost visokim stupnjem negativne značajke ili negodovanje prouzročeno visokim stupnjem negativne značajke. <i>Što je ružan ovaj stol!</i>
zar	Zar izriče nevjericu. <i>Pa zar nisi dosad već shvatio tu nepravdu?</i>

Tablica 11. Podatci o stavu/osjećaju govornika u definiciji nekih čestica.

Usklicima *ah*, *aj*, *eh*, *ehe*, *oh*, *bravo*, *he-he*, *hura*, *jupi* izražava se veselje, usklicima *ajme*, *au*, *brr*, *fuj*, *jao*, *joj* tuga, bol, gađenje, hladnoće, neugoda, nemoć, i to je vidljivo iz njihovih definicija, koje su uspostavljene po modelu *x je povik kojim se izražava y*, npr. *Fuj je povik kojim se izražava negodovanje i gađenje*.

U uporabnim se napomenama donose također mnogi podatci povezani sa stavom govornika, npr. izražavanju ironije. Uz natuknicu *slučajnost* donosi se ova uporabna napomena:

◦ Izrazom *gle slučajnosti* ironično se izriče da je što unaprijed promišljeno, da je posljedica čije volje i namjere npr.: *Moramo istaknuti da do svojih titula nije došao preko rođaka i različitih prijatelja, kako je to danas uobičajeno, nego, gle slučajnosti, svojim radom i odgovornošću.*

Napomene o čestoj uporabi u ironiji donose se uz mnoge umanjnice, vidi *tablicu 12*, te u rječničkim člancima nekih usklika i čestica, vidi *tablicu 13*.

natuknica	uporabna napomena
autić	◦ U ironičnome kontekstu riječ <i>autić</i> upotrebljava se za skupi, luksuzni automobil, npr. <i>Cijena jednog političkog autića jednaka je cijeni nekoliko stotina tisuća četvornih metara, ako ne i kilometara, razminiranog plodnog zemljišta.</i>
autorčić	◦ Riječ <i>autorčić</i> upotrebljava se u ironičnome kontekstu kako bi označila nevjerodostojnoga autora ili da bi se označilo da njegova djela nemaju osobitu vrijednost. Razmjerno je česta u komentarima na internetu, npr. <i>Samo je autorčić ovoga članka mogao zaboraviti..., Bilo bi puno bolje da nam je autorčić pokušao reći tko stoji iza onih 100 000 komada.</i>
aviončić	◦ U ironičnome kontekstu riječ <i>aviončić</i> upotrebljava se za luksuzni, obično privatni avion npr.: <i>Još je jednu igračku svrstao uz bok svojim džipovima, penthouseima, jahatama, aviončićima..., Ne može čovjek više niti aviončić uplatiti, a da ga se ne napadne.</i>

Tablica 12. Uporabna napomena koja se odnosi na čestu uporabu umanjnice u ironičnome kontekstu.

natuknica/ značenje	uporabna napomena
baš	◦ Čestica <i>baš</i> često se upotrebljava u ironiji, osobito s pojačivačima <i>a</i> i <i>e</i> , koji izjavu dodatno naglašuju i ironiziraju: npr. <i>E baš si pametan!</i> Čestica <i>baš</i> često se udvaja <i>baš baš</i> ili i više puta ponavlja kako bi se tvrdnja ili izjava ili ono što je izrečeno rečeničnim dijelom posebno naglasilo, npr. <i>A jel' vam poznato da ima i takvih koji ne rade ništa? Ono, baš baš ništa.; Ma kakva crna operacija čeljusti? To se radi u baš baš najgorim slučajevima.; Oni koji su BAŠ BAŠ BAŠ BAŠ jako žedni nek eksaju onu vodu iz kanti od onih peračica šofer šajbi...</i> Ponavljanjem čestice <i>baš</i> izriče se i sumnja u ono što je sugovornik rekao, npr. <i>Kupila mi je mama samo novu pernicu. – Da, baš, baš... ili se njezinim ponavljanjem u imenskome predikatu naglašava da je što bilo iznimno dobro, npr. Evo mene još malo s Lisabonom, šta ću kad mi je dan kada sam jela ovu salatu od početka do kraja bio baš baš, pa da bar dio podijelim s vama.</i>
i eto (ti, vam) (usporedivo i uz i evo (ti, vam))	◦ Kolokacije koje sadržavaju imenicu kojom se izražava što pozitivno (veselje, sreća) često se upotrebljavaju u ironičnome kontekstu: <i>I eto ti veselja kad mi stiže kući opomena jer sam u minusu... I eto ti sreće, baš danas netko je provalio u dućan i orobio ga...</i>
bravo	◦ Usklik <i>bravo</i> katkad se može upotrijebiti u ironičnome značenju, a izraz <i>ma bravo</i> u pozitivnome značenju, npr. <i>Ma bravo, Strina! Bravo, Šime! Naši bekovi izbezumili su Grke. Čudesno je djelovala igra Hrvatske preko bekova u utakmici protiv Grčke.</i>

Tablica 13. Uporabna napomena koja se odnosi na čestu uporabu nekih čestica, izraza koji sadržavaju česticu i usklika u ironičnome kontekstu.

Napomena o uporabi u ironiji donosi se katkad i uz frazeme, npr. „Frazem *svaka ti čast* izriče divljenje ili zahvalnost. Upotrebljava se i ironično: *Ovo je čisto lice-mjerje. Svaka ti čast na uništenju foruma.*”

U *Mrežniku* donose se i uporabne napomene povezane s uporabom nekih glagolskih oblika kao ograda, vidi *tablicu 14*.

podnatuknica	uporabna napomena
činiti se	◦ <i>Čini se</i> upotrebljava se i kao ograda ili kako se ne bi povrijedilo sugovornika: <i>Čini mi se da ipak niste u pravu., Čini mi se da to baš nije pametna odluka.</i>
bojati se	◦ <i>Bojim se / bojimo se</i> upotrebljava se i kao ograda ili kako se ne bi povrijedilo sugovornika: <i>Bojim se da ipak niste u pravu.; Bojimo se da to baš nije pametna odluka.</i>

Tablica 14. Uporabne napomene koje se odnose na ograde.

U *Mrežniku* se donose i mnoge druge uporabne napomene koje se odnose na stav/osjećaj govornika, npr. uz prilog *dotud* „Izrazom *dotud* je došlo/išlo izražava se najčešće negodovanje zbog čega.”, uporabu riječi u hipokorističnome značenju, često uz umanjnice izvedene od imenica koje označuju hranu ili odjevne predmete, npr. uz *bananica*: „*Bananica* često označuje bananu, bez obzira na veličinu, od milja, npr. (...) *Voli sijeno, grančice, za poslasticu i suhe grožđice koje papa mirno kao dama, malo jabuke, bananice... sve što vole kunići.*” ili *košuljica*: „Često se upotrebljava u hipokorističnome značenju, npr. *Htjela bih si sašiti komplet od lana – suknjica i košuljica...*”, eufemizaciju, npr. uz česticu *baš*: „Izraz *ne baš* + pridjev/prilog eufemističan je, znači ono što znači antonim pridjeva/priloga koji je u njemu upotrijebljen. Npr. *ne baš lagan* znači ‘težak, prilično težak’, *ne baš uredan* znači ‘neuredan, prilično neuredan’, a *ne baš pametno rješenje* ‘glupo, loše rješenje’. Uz pridjeve *bijedan* i *jadan* donosi se ova napomena:

◦ Izrazima *jadno* i *bijedno*, često i kao samostalnim rečenicama, izražava se negodovanje i prijezir, npr.: *Na zburado pitanje: Zašto? odvratio će: Mora se. Takav je zakon. Jadno i bijedno.*

U *Mrežniku* se u uporabnim napomenama donosi i podatak o čestoj uporabi koje riječi/oblika kao poštapalice, vidi *tablicu 15*.

natuknica/ značenje	uporabna napomena
Iskreno	◦ <i>Iskreno</i> se u razgovoru upotrebljava i kao poštapalica ili intenzifikator kojemu je cilj sugovornika uvjeriti da se doista misli ono što se govori, naglasiti izjavu koja slijedi, npr. <i>Ova ti haljina, iskreno, ne stoji dobro.</i> , <i>Iskreno, nikad mu nisam vjerovala.</i> Poštapalice su i <i>ako ćemo iskreno</i> , npr. <i>Ako ćemo iskreno, to je posao iz snova za svakog čovjeka.</i> , <i>iskreno govoreći</i> , npr. <i>Glavna motivacija pri uključivanju u Vijeće učenika bila mi je, iskreno govoreći, problem ocjenjivanja u školama.</i> , <i>iskreno rečeno</i> , npr. <i>Privlačilo me to što si u vodi lakši, opušteniji, ali, iskreno rečeno, najviše od svega činjenica da ću se moći micati, a ne da moram opet u najjačim trudovima biti prikovana za stol.</i>
Značiti	◦ U neformalnoj komunikaciji oblik <i>znači</i> česta je poštapalica.
Gledati (imp. 2. l.; neprijel.) 'skreće sugovornikovu pozornost na rečenični sadržaj koji slijedi'	◦ <i>Gledaj/gledajte</i> česta je poštapalica.

Tablica 15. Uporabna napomena o uporabi izraza kao poštapalice.

5. Zaključak

O vezi leksikografije i pragmatike, o uporabnim podacima u rječniku, najčešće se govori u kontekstu dvojezičnih općih rječnika ili jednojezičnih ili dvojezičnih rječnika namijenjenih neizvornim govornicima. Odluka o donošenju uporabnih napomena u osnovnome modulu *Hrvatskoga mrežnoga rječnika – Mrežnika* te uporabnih podataka u jedinstvenoj (normativnoj/uporabnoj/gramatičkoj u modulu za učenike te normativnoj/uporabnoj/gramatičkoj/kulturnoj u modulu za neizvorne govornike) napomeni u ostalim modulima donesena je tijekom pokusnih obrada u prvoj godini rada na *Mrežniku* na temelju zaključka da se iz korpusa, osobito s pomoću *Sketch Engine*ove mogućnosti dobivanja gramatike skica za svaki izraz, mogu iščitati mnogi vrijedni podatci o uporabi riječi koji se ne mogu unijeti u strukturu rječničkoga članka. Mnogi se podatci o uporabi riječi nalaze i u ostalim elementima rječničkoga članka, npr. oznaci, definiciji i kolokacijama, ali katkad postoji potreba za širim ili dodatnim objašnjenjem koja se ne uklapa u klasičnu strukturu rječničkoga članka. U uporabnim se napomenama u osnovnome modulu donose različiti tipovi podataka, a o nekoliko se najčešćih skupina opširnije govori u ovome radu: uporabne napomene povezane s društvenom odgovornošću, s uporabom u određenome funkcionalnom stilu, vrsti teksta, kolokaciji, s područ-

nom ili povijesnom uporabom te uporabne napomene u kojima se donose podatci o stavu/osjećaju govornika. Mnoge uporabne napomene sastavljene su na temelju upita koje opća i stručna javnost svakodnevno upućuje Institutu za hrvatski jezik te su i oni upućivali na izraze uz koje bi uporabna napomena korisnicima mogla biti korisna.

Napomena

Ovaj je rad nastao u sklopu istraživačkoga projekta *Hrvatski mrežni rječnik (Mrežnik): 2. faza*, koji financira Europska unija — *NextGenerationEU*. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorne su samo autorice, te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Literatura

- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja, ČAVAR, Damir (2008). Hrvatska jezična riznica kao podloga jezičnim i jezičnopovijesnim istraživanjima hrvatskoga jezika. U: Bernardina Petrović, Marko Samardžija (ur.), *Vidjeti Ohrid: referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres* (str. 173–186). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada.
- HASS, Ulrike (ed.) (2005). Besonderheiten des Gebrauh. *Grundfragen der Elektronischen Lexicographie. Schriften des Instituts für Deutsche Sprache*. Band 12. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- HUDEČEK, Lana, MIHALJEVIĆ, Milica, JOZIĆ, Željko (ur.) (2024). *Anatomija rječnika: Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- HUDEČEK, Lana (2020). Administrativizmi u rječniku (na primjeru Hrvatskoga mrežnog rječnika Mrežnika). U: Maja Glušac (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa* Od norme do uporabe 2 (str. 53–76). Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Hrvatska sveučilišna naklada.
- KARLIĆ, Virna, BAGO, Petra (2020). Pragmatika i leksikografija: Diktici kao izazov suvremene leksikografije. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46(2), 749–763.
- KARLIĆ, Virna, BARČOT, Branka (2021). Leksikografska obrada uporabnih informacija u dvojezičnim rječnicima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 47(2), 349–369.
- KAVČIĆ, Dorijana, GOTOVAC, Nives (2021). Pravilno nazivlje u zajednici gluhih. *Hrvatski jezik*, 8(4), 9–12.
- KLOSA, Annette (2016). Illustrations in Dictionaries; Encyclopaedic and Cultural Information in Dictionaries. U: Philip Durkin (ur.), *The Oxford Handbook of lexicography* (str. 515–535). Oxford: Oxford University Press.
- LYONS, John (1977). *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- MIHALJEVIĆ, Ana, MIHALJEVIĆ, Milica, MIHALJEVIĆ, Josip (2022). Speaking about people of non-binary sex/gender in Croatian. *Collegium antropologicum*, 46(3), 175–185.
- MIHALJEVIĆ, Josip (2022). *Igrifikacija hrvatskoga mrežnog rječnika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MIHALJEVIĆ, Josip, MARKOVIĆ, Mario (2023). Jezikoslovni korpus. U: Milica Mihaljević i dr. (ur.) *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA* (str. 110–123). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MIHALJEVIĆ, Josip (2024a). Jezične igre. U: Lana Hudeček i dr. (ur.), *Anatomija rječnika: Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (str. 580–593). Zagreb: Institut za hrvatski jezik.

- MIHALJEVIĆ, Josip (2024b). Odostražni rječnik. U: Lana Hudeček i dr. (ur.), *Anatomija rječnika: Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (str. 593–603). Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- MIHALJEVIĆ, Milica, HUDEČEK, Lana (ur.) (2024). *Rječnik jezikoslovnoga nazivlja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- NUCCORINI, Stefania (1993). Pragmatics in learners' dictionaries. *Journal of Pragmatics*, 19(3), 215–237.
- ŠORLI, Mojca (2014). Pragmatic Meaning in Lexicographical Description: Semantic Prosody on the Go. U: Andrea Abel i dr. (ur.), *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus* (str. 477–491). Bolzano/Bozen.
- ŠTRKALJ DESPOT, Kristina, ANIĆ OSTROŠKI, Ana (2021). A War on War Metaphor: Metaphorical Framings in Croatian Discourse on Covid-19. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 47(1), 1–36.
- YANG, Wen Xiu (2007). On Pragmatic Information in Learner's Dictionaries, with Particular Reference to LDOCE4. *International Journal of Lexicography*, 20(2), 147–172.
- ZGUSTA, Ladislav (1988). Pragmatics, lexicography and dictionaries of English. *World Englishes*, 7(3), 237–363.
- Izvori**
- BUJAS, Željko (1999). *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Collins Cobuild English Dictionary (1987). The University of Birmingham: Collins Cobuild.
- ellexiko*. <<http://www.ellexiko.de>> [20. 8. 2024]
- Etimologije*. <<http://hrvatski.hr/etimologije>> [20. 8. 2024]
- Etnici i ktetici*. <<http://hrvatski.hr/etnici-i-ktetici>> [20. 8. 2024]
- Frazemi. Frazemske etimologije*. <<http://hrvatski.hr/frazemi>> [20. 8. 2024]
- Hrvatski u školi*. <<http://hrvatski.hr>> [22. 8. 2024]
- Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* <<http://ihjj.hr/mreznik>> [25. 8. 2024]
- Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik. Demoinačica (A – F)* <<https://rjecnik.hr/mreznik>> [25. 8. 2024]
- Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* <<https://jena.jezik.hr>> [20. 8. 2024]
- KILGARRIFF, Adam, RYCHLÝ, Pavel, SMRZ, Pavel, TUGWELL, David (2004). The Sketch Engine. U: Geoffrey Williams, Sandra Vessier (ur.), *Proceedings of the 11th EURALEX International Congress* (str. 105–116). Lorient: Université de Bretagne-Sud.
- LJUBEŠIĆ, Nikola. *Novi CLASSLA mrežni korpusi za hrvatski i ostale južnoslavenske jezike: usporedivost, uvid u žanr, potpunost*. <<https://www.clarin.si/info/wp-content/uploads/2023/11/CLASSLA-web.pdf>> [20. 8. 2024]
- LJUBEŠIĆ, Nikola, KLUBIČKA, Filip (2016). *Croatian web corpus hrWaC 2.1*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <<http://hdl.handle.net/11356/1064>> [20. 8. 2024]
- MIHALJEVIĆ, Josip (2019). *Odostražni rječnik Mrežnika*. <<https://bor-na12.gitlab.io/odostraznji/odostrazni-mreznik/>> [20. 8. 2024]
- Savjeti. Jezični savjeti za učenike nižih razreda osnovne škole*. <<http://hrvatski.hr/savjeti/>> [22. 8. 2024]
- Pojmovnik e-leksikografije* <<http://ihjj.hr/mreznik/page/pojmovnik/6>> [22. 8. 2024]

Lana Hudeček — Milica Mihaljević

Lexicography and pragmatics: usage data in *Croatian Web-Dictionary – Mrežnik*

(Summary)

Croatian Web-Dictionary – Mrežnik is being compiled at the Institute for Croatian Language. It was initially developed as a research project financed by the Croatian Science Foundation (2017–2021), continued as an internal project of the Institute (2023–2024), and is currently being developed as a research project financed by the European Union under the NextGenerationEU program (2024–2027). *Mrežnik* has three modules: A module for adult native speakers of Croatian, a module for elementary school students (from the first to the fourth grade), and a module for non-native speakers of Croatian. *Mrežnik* is corpus-based (*Croatian Language Repository* and *hrWaC*). Corpus search and extraction of examples and collocations are conducted using the SketchEngine tool. The paper shows the approach to usage data in selected monolingual and bilingual dictionaries, and dictionaries for non-native speakers. Usage data in *Mrežnik*, as in most dictionaries, is given in definitions or by labels but also in the usage note, which is a part of the entry and is an innovation in Croatian monolingual lexicography. The paper discusses different types of usage notes: usage notes connected to social responsibility, usage of words in different styles, text types or collocations, and dialectal or historical language usage. Usage notes are given in entries of words that have undergone considerable change of meaning. Usage notes also provide data on the attitude and feeling of speakers. The focus is on usage notes connected to social responsibility, to which *Mrežnik* is also very sensitive. These notes appear in entries denoting members of socially sensitive groups or relating to them. They also explain the usage of feminine/masculine pairs.